ಕೂ.ಸ. ಅಪರ್ಣ

ಶಿಲ್ಪಗ್ರಂಥಗಳು ಮತ್ತು ಅಧಿಷ್ಠಾನಗಳು – ಒಂದು ವಿವರಣೆ

ದೇವಾಲಯ ರಚನೆಯಲ್ಲಿ ಅಧಿಷ್ಠಾನವು ಮೊದಲ ಭಾಗ ಮತ್ತು ಮುಖ್ಯವಾದ ಭಾಗ. ದೇವಾಲಯದ ಭಾರವು ಅಧಿಷ್ಠಾನದ ಮೇಲೆಯೂ ಬೀಳುವುದರಿಂದ ಅದನ್ನು ಅನೇಕ ಅಂಗಗಳೊಂದಿಗೆ ಭದ್ರವಾಗಿ ಮತ್ತು ಆಲಂಕಾರಿಕವಾಗಿ ರಚಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಈ ಅಂಗಗಳು ಮತ್ತು ಅಲಂಕಾರಗಳ ಆಧಾರದಿಂದ ಅವುಗಳನ್ನು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಗುರುತಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ಶಿಲ್ಪ ಶಾಸ್ತ್ರಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಬಗ್ಗೆ ವಿಪುಲವಾದ ಮಾಹಿತಿ ದೊರೆಯುತ್ತಿದ್ದು ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ರೀತಿಯ ಅಧಿಷ್ಠಾನಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಇಲ್ಲಿ ಅಧ್ಯಯನಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲಾಗಿದೆ.

ಅನೇಕ ರೀತಿಯ ಅಧಿಷ್ಠಾನಗಳನ್ನು ಈಗಾಗಲೇ ವಿದ್ವಾಂಸರು ಗುರುತಿಸಿರುವರಾದರೂ, ಆ ಅಧಿಷ್ಠಾನದ ವಿವರಗಳಿಗೂ ಈಗ ಇರುವ ಅಧಿಷ್ಠಾನಗಳಿಗೂ ಇರುವ ವ್ಯತ್ಯಾಸವೇನು ಮತ್ತು ಒಂದು ಗ್ರಂಥಕ್ಕೂ ಇನ್ನೊಂದು ಗ್ರಂಥಕ್ಕೂ ಇರುವ ವ್ಯತ್ಯಾಸವೇನು ಎಂಬ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ವಿವರವಾಗಿ ಚರ್ಚಿಸಲಾಗಿದೆ. ಅಂತೆಯೇ ಇದಕ್ಕೆ ಆಧಾರವಾಗಿ 'ಮಾನಸಾರ', 'ಕಾಶ್ಯಪಶಿಲ್ಪ', 'ಸುಪ್ರಭೇದಾಗಮ', 'ಶಿಲ್ಪರತ್ನ' ಮತ್ತು ಮಯಮತ' ಈ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿನ ಪಾದಬಂಧ, ಪ್ರತಿಬಂಧ, ಕಪೋತಬಂಧ, ಮಂಚಬಂಧ, ಪದ್ಮಬಂಧ ಮತ್ತು ಶ್ರೀ ಬಂಧ – ಈ ಅಧಿಷ್ಠಾನ ಪ್ರಕಾರಗಳನ್ನೂ ವಿವರಣೆಗಾಗಿ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲಾಗಿದೆ.

ಪಾದಬಂಧ: ಶಾಸ್ತ್ರಗ್ರಂಥಗಳ ಪ್ರಕಾರ ಪಾದಬಂಧ ಅಧಿಷ್ಠನದ ಮುಖ್ಯ ಅಂಗಗಳೆಂದರೆ – ಉಪಾನ, ಜಗತೀ, ಕುಮುದ, ಗಲ, ಪಟ್ಟಿಕಾ ಮತ್ತು ಕಂಪ. ಈ ಪ್ರಕಾರದ ಅಧಿಷ್ಠಾನದ ಬಗ್ಗೆ ಎಲ್ಲ ಗ್ರಂಥಗಳು (ಅಲ್ಪಸ್ವಲ್ಪ ವ್ಯತ್ಯಾಸಗಳೊಂದಿಗೆ[1])ಒಂದೇ ರೀತಿ ಹೇಳಿವೆಯಾದರೂ ಮಾನಸಾರದಲ್ಲಿ 'ಉಪಾನ'ದ ಮೇಲೆ ಮತ್ತೆ ಕಂಪವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ.

ಈ ರೀತಿಯ ಅಧಿಷ್ಠಾನವನ್ನು ಶ್ರವಣಬೆಳಗೊಳದ ಚಂದ್ರಗುಪ್ತ ಮತ್ತು ಚಾವುಂಡರಾಯ ಬಸದಿಗಳು, ಬೇಗೂರಿನ ನಗರೇಶ್ವರ ಮತ್ತು ಅರಳುಗುಪ್ಪೆಯ ಕಲ್ಲೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯಗಳು, ಬನ್ನೇರುಘಟ್ಟದ (ಬೆಂಗಳೂರು) ಚಂಪಕಧಾಮ ಸ್ವಾಮಿ ದೇವಾಲಯ – ಮುಂತಾದ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದಾಗಿದೆ. ತ್ರಿಪಟ್ಟ ಗಳ, ಪಟ್ಟಿಕಾಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಬಾದಾಮಿಯ ಭೂತನಾಥ ದೇವಾಲಯದ ಅಧಿಷ್ಠಾನವು 'ಪಾದಬಂಧ'ಕ್ಕೆ ಹತ್ತಿರವಾಗಿದೆ.[2] ಇದರಲ್ಲಿ ದ್ರಾವಿಡ ಪದ್ಧತಿಯ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ 'ಜಗತೀ'ಗೆ ಬದಲಾಗಿ ಖುರಕುಂಭವನ್ನು ರಚಿಸಿದ್ದಾರೆ.[3] ಹುಂಚದ ಬೋಗಾರ ಬಸದಿ ಮತ್ತು ಪಾರ್ಶ್ವನಾಥ ಬಸದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪಾದಬಂಧ ಅಧಿಷ್ಠಾನವಿದೆ. ಆದರೆ, ಇಲ್ಲಿ 'ಕಂಪ'ವನ್ನು ರಚಿಸಿಲ್ಲ. ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳಿಲ್ಲವಾದರೂ, ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಎಲ್ಲ ಅಧಿಷ್ಠಾನಗಳಲ್ಲಿ ತ್ರಿಪಟ್ಟ(ಕುಮುದ) ವೇ ಇದೆ.

ಎಲ್ಲ ಗ್ರಂಥಗಳೂ 'ಜಗತೀ'ಯ ನಂತರ ಕುಮುದವನ್ನು ರಚಿಸಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರೂ, ರಚನೆಯಲ್ಲಿ ಜಗತೀ ಮತ್ತು ಕುಮುದದ ನಡುವೆ 'ಗಳ' ಭಾಗವೂ ಇದೆ. ಮಾನಸಾರ ಮಾತ್ರ ಈ ಅಂಗವನ್ನು ಗುರುತಿಸಿದೆ.

ಪ್ರತಿಬಂಧ : 'ಕಾಶ್ಯಪಶಿಲ್ಪ' ಮತ್ತು 'ಶಿಲ್ಪರತ್ನ'ಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಬಂಧ ಅಧಿಷ್ಠಾನದ ಬಗ್ಗೆ ವಿವರವಾಗಿದೆ. ಕಾಶ್ಯಪಶಿಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಈ ಅಧಿಷ್ಠಾನದ ಅಂಗಗಳಾಗಿ ಉಪಾನ, ಜಗತೀ, ಕುಮುದ, ಆಲಿಂಗ, ತ್ರಿಪಟ್ಟ, ಪ್ರತಿ, ವಾಜನಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರೆ, ಶಿಲ್ಪರತ್ನದಲ್ಲಿ ಪಾದುಕಾ, ಜಗತೀ, ಕೈರವ, ಕರ್ಣ, ಕಂಪ, ಕಂಧರ, ಪಟ್ಟಿಕಾ ಮತ್ತು ಕಂಠಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಕಾಶ್ಯಪಶಿಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಕುಮುದ, ಆಲಿಂಗದ ನಂತರ ತ್ರಿಪಟ್ಟವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದು ಅಷ್ಟು ಸಮಂಜಸವಾಗಿಲ್ಲ.

ಬಾದಾಮಿಯ ಜಂಬುಲಿಂಗೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ 'ಪ್ರತಿಬಂಧ' ಪ್ರಕಾರಕ್ಕೆ ಹತ್ತಿರವಾಗಿರುವ ರೀತಿಯ ಅಧಿಷ್ಠಾನವನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಇದರಲ್ಲಿ ನಾಗರ ಕುಂಭ, ಧಾರಾವೃತ್ತಕುಮುದ ಮತ್ತು ಪ್ರತಿವಾಜನ ಮತ್ತು ಕಂಪ – ಈ ಅಂಗಗಳಿವೆ

ಉಳ್ಳಾಲದ ಗಣೇಶ ದೇವಾಲಯದ ಅಧಿಷ್ಠಾನದಲ್ಲಿ ಉಪಾನ, ಜಗತೀ, ಕುಮುದ, ಕಂಠ, ಕಂಪ, ಕಂಠ,[4] ಪಟ್ಟಿಕಾ ಮತ್ತು ಕಂಪ ಈ ಅಂಗಗಳಿವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇದು 'ಶಿಲ್ಪರತ್ನ'ವು ಹೇಳುವ 'ಪ್ರತಿಬಂಧ' ರೀತಿಯದೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು.

ಕಪೋತಬಂಧ : ಶಿಲ್ಪರತ್ನ ಮತ್ತು ಮಯಮತಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಕಪೋತಬಂಧ ಅಧಿಷ್ಠಾನದ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. 'ಶಿಲ್ಪರತ್ನ'ದಲ್ಲಿ ಪಾದುಕ, ಜಗತೀ, ಕುಮುದ, ಪಟ್ಟ, ಕರ್ಣ, ವಲಭೀ, ವಾಜನ[5] ಮತ್ತು ಕಪೋತಗಳನ್ನು – ಈ ಅಧಿಷ್ಠಾನದ ಅಂಗಗಳೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರೆ. 'ಮಯಮತ'ದಲ್ಲಿ ಸಂಕ್ಷೇಪವಾಗಿ ವೃತ್ತಕುಮುದ ಮತ್ತು ಕಪೋತವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ.

ಐಹೊಳೆಯ ಮೇಗುತಿ ದೇವಾಲಯ ಮತ್ತು ಪುಷ್ಪಭದ್ರ ದೇವಾಲಯಗಳು, ಪಟ್ಟದಕಲ್ಲಿನ ಪಾಪನಾಥ ಮತ್ತು ಚಂದ್ರಶೇಖರ ದೇವಾಲಯಗಳು, ಎಲ್ಲೋರದ ಸರ್ವತೋಭದ್ರ ಜಿನಾಲಯ, ಬೇಗೂರಿನ ನಾಗೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ, ಹುಂಚದ ಸೂಳೆಬಸದಿ ಮತ್ತು ಅಂಗಡಿಯ ಸೊಸೆವೂರ್ ಬಸದಿ – ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ 'ಕಪೋತಬಂಧ' ಅಧಿಷ್ಠಾನವಿದೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಪ್ರಮುಖ ವ್ಯತ್ಯಾಸವೆಂದರೆ – ಐಹೊಳೆ ಮತ್ತು ಪಟ್ಟದಕಲ್ಲಿನ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ 'ಜಗತೀ'ಗೆ ಬದಲಾಗಿ ಖುರ–ಕುಂಭವಿರುವುದು; ಅಂತೆಯೇ ಐಹೊಳೆಯ ಪುಷ್ಪಭದ್ರ ಮತ್ತು ಪಟ್ಟದಕಲ್ಲಿನ ಪಾಪನಾಥ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಧಾರಾವೃತ್ತ ಕುಮುದವಿದ್ದು, ಉಳಿದ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ತ್ರಿಪಟ್ಟ ಕುಮುದವಿರುವುದು; ಪಟ್ಟ ಮತ್ತು ಕರ್ಣಕ್ಕೆ ಬದಲು ಕಂಪ, ಕಂಠವನ್ನು ರಚಿಸಿರುವುದು.

ಮಂಚಬಂಧ: ಸುಪ್ರಭೇದಾಗಮವೊಂದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಉಳಿದ ಎಲ್ಲ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಮಂಚಬಂಧ ಅಧಿಷ್ಠಾನದ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ಇವುಗಳ ಪ್ರಕಾರ ಮಂಚಬಂಧ ಅಧಿಷ್ಠಾನದಲ್ಲಿ ಜಗತೀ, ಕುಮುದ, ಗಳ, ಕಂಪ, ಪದ್ಮ, ಕಪೋತ,[5] ಆಲಿಂಗ, ಅಂತರಿತ, ಪ್ರತಿ ಮತ್ತು ವಾಜನ. ಎಲ್ಲ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲೂ ಈ ವಿವರಣೆಯು ಬಹುಪಾಲು ಒಂದೇ ರೀತಿಯಾಗಿದೆ

ಐಹೊಳೆಯ ದುರ್ಗ ದೇವಾಲಯ, ಪಟ್ಟದಕಲ್ಲಿನ ವಿರೂಪಾಕ್ಷ, ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ ಮತ್ತು ಸಂಗಮೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯಗಳು[6], ಆವನಿಯ ಅರುಣಾಚಲೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯಗಳು – ಮುಂತಾದೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಮಂಚಬಂಧ ಅಧಿಷ್ಠಾನವನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಐಹೊಳೆಯ ದುರ್ಗ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಧಾರಾವೃತ್ತ ಕುಮುದವೂ, ಪಟ್ಟದಕಲ್ಲಿನ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ವೃತ್ತಕುಮುದವೂ ಇದೆ. ಅಲ್ಲದೆ ಪಟ್ಟದ ಕಲ್ಲಿನ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ 'ಗಳ' ಭಾಗವು ಪ್ರಧಾನವಾಗಿದೆ.

ಶ್ರೀಬಂಧ: 'ಸುಪ್ರಭೇದಾಗಮ'ವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಉಳಿದ ಎಲ್ಲ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲೂ ಶ್ರೀಬಂಧ ಅಧಿಷ್ಠಾನದ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ಈ ಗ್ರಂಥಗಳ ಪ್ರಕಾರ ಈ ಅಧಿಷ್ಠಾನದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯ ಭಾಗಗಳೆಂದರೆ – ಪಾದುಕ, ಪದ್ಮ, ಕುಮುದ, ಪದ್ಮ, ಗಲ ಮತ್ತು ಕಪೋತ, ಆಲಿಂಗ, ಅಂತರಿತ, ಪ್ರತಿವಾಜನ. ಈ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ 'ಕಾಶ್ಯಪಶಿಲ್ಪ', 'ಮಾನಸಾರ' ಮತ್ತು 'ಮಯಮತ'ಗಳಲ್ಲಿ ಬಹುಪಾಲು ಹೋಲಿಕೆ ಇರುವುದಾದರೂ 'ಮಾನಸಾರ'[7] ಮತ್ತು 'ಕಾಶ್ಯಪಶಿಲ್ಪ'ದ ವಿವರಗಳು ಹೆಚ್ಚು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿವೆ. 'ಶಿಲ್ಪರತ್ನ'ವು ಶ್ರೀಬಂಧ ಅಧಿಷ್ಠಾನವನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದ್ದರೂ ಕಪೋತಬಂಧನ ಇನ್ನೊಂದು ವಿಧವಾಗಿ ಇದರಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಬಂದವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ[8].

ಶ್ರೀಬಂಧ ಅಧಿಷ್ಠಾನಕ್ಕೆ ಉದಾಹರಣೆಗಳೆಂದರೆ, ಸುಂದರವಾದ ಕಟಕಾವೃತ ಕುಮುದದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಹಂಪೆಯ ರಾಮಚಂದ್ರ (= ಹಜಾರರಾಮಸ್ವಾಮಿ) ದೇವಾಲಯ, ಹಂಪೆಯ ವಿರೂಪಾಕ್ಷ ದೇವಾಲಯದ ರಂಗಮಂಟಪದ ಅಧಿಷ್ಠಾನ, ಅದೇ ಹಂಪೆಯ ವಿಠಲ (ಸಂಗೀತ ಮಂಟಪ) ಮತ್ತು ಕೃಷ್ಣ ಸ್ವಾಮಿ ದೇವಾಲಯಗಳು, ಕೋಲಾರದ ಸೋಮೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ, ಶ್ರವಣಬೆಳಗೊಳದ ಚನ್ನಣ್ಣ ಬಸದಿಯ ಮುಖಮಂಟಪದ ಅಧಿಷ್ಠಾನ – ಮುಂತಾದುವು. ಇವುಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಕಪೋತದ ಮೇಲಿನ ಅಂಗಗಳ ರಚನೆ ಸರಳವಾಗಿದೆ.

ಪದ್ಮಬಂಧ: ಎಲ್ಲ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲೂ ಪದ್ಮಬಂಧ ಜಾತಿಯ ಅಧಿಷ್ಠಾನದ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ಪಾದುಕ, ಕಂಪ/ಪದ್ಮ, ಮಹಾಪದ್ಮ, ಪದ್ಮಯುಕ್ತ ವೃತ್ತಕುಮುದ, ಆಲಿಂಗ, ಅಂತರಿತ, ಪ್ರತಿ, ವಾಜನಗಳು. ಈ ಅಧಿಷ್ಠಾನದ ಮುಖ್ಯ ಲಕ್ಷಣಗಳು. ಮುಖ್ಯ ಅಂಗಗಳ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಎಲ್ಲ ಗ್ರಂಥಗಳೂ ಒಂದೇ ರೀತಿ ಹೇಳಿದ್ದರೂ, ಉಳಿದ ಅಂಗಗಳ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ವ್ಯತ್ಯಾಸಗಳೂ ಇವೆ. ಎಲ್ಲ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲೂ ಪಾದುಕ, ಕಂಪದ ನಂತರ ಪದ್ಮವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರೆ,

'ಸುಪ್ರಭೇದಾಗಮ'ದಲ್ಲಿ ಪದ್ಮದೊಂದಿಗೆ ಜಗತಿಯನ್ನೂ ಹೇಳಿದೆ. 'ಸುಪ್ರಭೇದಾಗಮ' ಮತ್ತು 'ಮಾನಸಾರ'ದ ಪ್ರಕಾರ ಕುಮುದದ ಮೇಲಿನ ಅಂಗವೂ ಪದ್ಮದಿಂದ ಕೂಡಿರಬೇಕು. ಉಳಿದ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಕುಮುದ, ಗಲದ ನಂತರ ಆಲಿಂಗ, ಅಂತರಿತಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರೆ, ಮಾನ ಸಾರವು ಇನ್ನೊಂದು ಹಂತ ಕಂಪ ಗಳ ಕಂಪ ಪದ್ಮ ವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ.[9]

ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ, ಸದ್ಯಕ್ಕೆ ನನ್ನ ಗಮನಕ್ಕೆ ಬಂದಿ ರುವ ಪದ್ಮಬಂಧ ಅಧಿಷ್ಠಾನದ ಉದಾಹರಣೆಯೆಂದರೆ, ಸಿರಿವಾಡದ ನಾಲ್ಕನೇ ಸಂಖ್ಯೆಯ ದೇವಾಲಯ. ಇದ ರಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯಭಾಗವಾಗಿ ಜಗತೀ, ಮಹಾಪದ್ಮ, ತ್ರಿಪ ಟ್ಟವಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಗಮನಿಸಬೇಕಾದ ವಿಷಯವೆಂದರೆ, ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ವೃತ್ತಕುಮುದದ ಸೂಚನೆ ಇದ್ದರೂ, ಇದರಲ್ಲಿ ತ್ರಿಪಟ್ಟವನ್ನೇ ರಚಿಸಿದೆ; 'ಸುಪ್ರಭೇದಾಗಮ'ದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಹೇಳಿರುವಂತೆ ಮಹಾಪದ್ಮದೊಂದಿಗೆ ಜಗತಿಯನ್ನೂ ರಚಿಸಿದೆ. ಆದರೆ ಈ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಜಗ ತಿಯ ನಂತರ ಪದ್ಮ ಬರಬೇಕೆಂದಿದ್ದರೆ, ಇಲ್ಲಿ ಪದ್ಮದ ನಂತರ ಬಂದಿದೆ.

ಹೀಗೆ ಇಲ್ಲಿ ಗ್ರಂಥಗಳ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಅಧಿಷ್ಠಾನಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ವಿವರಿಸಿದ್ದು, ಅವುಗಳಿಂದ ಹೊರಬರುವ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಸಂಗ್ರಹಿಸಬಹುದಾಗಿದೆ:

1) ಒಂದೇ ಅಂಗಕ್ಕೆ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವೊಮ್ಮೆ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಹೆಸರುಗಳಿವೆ. ಉದಾಹರಣೆ ಉಪಾನ–ಪಾದುಕಾ–ಜನ್ಮನ–ಖುರ–ಗ್ರೀವ–ಗಲ–ಕಂಠ–ಕಂಧರ ಇತ್ಯಾದಿ

2) ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಅಂಗಗಳನ್ನು ರಚಿಸುವಾಗ ಕೆಲವು ಮಾರ್ಪಾಟುಗಳಾಗಿವೆ. ಉದಾಹರಣೆ ಕುಮುದದ ಬಳಿಕೆ, ಕರ್ಣ ಭಾಗವು ಕಂಠವಾಗಿರುವುದು, ಪಟ್ಟವು ಪದ್ಮವಾಗಿರುವುದು ಇತ್ಯಾದಿ. (ಮುಖ್ಯ ಅಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಿನ ಬದಲಾವಣೆ ಕಂಡು ಬರುವುದಿಲ್ಲ)

3) ಒಂದೇ ಅಂಗಕ್ಕೆ ಸಮಾನಾಂತರವಾದ ಬೇರೆ ಪದಗಳನ್ನು ಕೆಲವು ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಉದಾ: ಜಗತಿ–ವಪ್ರ; ಕಪೋತ–ಗೋಪಾನ; ಕಂಪ–ಕ್ಷೇಪಣ; ಕುಮುದ–ಕುಂಭ

4) ಗ್ರಂಥವಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ, ಪ್ರಾದೇಶಿಕತೆಯೂ ಕೂಡಾ ಅಧಿಷ್ಠಾನ ರಚನೆಯು ಮೇಲೆ ತನ್ನ ಪ್ರಭಾವ ವನ್ನು ಬೀರಿದೆ. ಉದಾ: ಐಹೊಳೆ ಮತ್ತು ಪಟ್ಟದಕ ಲ್ಲಿನ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಜಗತಿಗೆ 'ಖುರ–ಕುಂಭವನ್ನು' ರಚಿಸಿದ್ದಾರೆ.

5) ಪಾದಬಂಧ, ಪ್ರತಿಬಂಧ, ಕಪೋತಬಂಧ ಮತ್ತು ಮಂಚಬಂಧ ಅಧಿಷ್ಠಾನಗಳು ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲ ದಿಂದಲೂ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿವೆ. ಪದ್ಮಬಂಧ ಅಧಿಷ್ಠಾನವು ಸು. 10-11 ನೇಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡರೆ, ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲದ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಬಂಧ ಅಧಿಷ್ಠಾನವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತೇವೆ.

6) ಮೇಲೆ ಉದಾಹರಿಸಿರುವ ಅಧಿಷ್ಠಾನಗಳ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನೋಡಿದಾಗ ಕಪೋತಬಂಧ ಅಧಿಷ್ಠಾನ ಗಳ ರಚನೆಯು 'ಮಯಮತ'ಕ್ಕೂ, ಪದ್ಮಬಂಧ ಅಧಿ ಷ್ಠಾನವು 'ಸುಪ್ರಭೇದಾಗಮ'ಕ್ಕೂ, ಮಂಚಬಂಧವು, 'ಕಾಶ್ಯಪಶಿಲ್ಪ'ಕ್ಕೂ, ಶ್ರೀಬಂಧ ಅಧಿಷ್ಠಾನಗಳು 'ಕಾಶ್ಯ ಪಶಿಲ್ಪ' ಮತ್ತು 'ಮಾನಸಾರ' ಗ್ರಂಥಕ್ಕೂ ಹೆಚ್ಚು ಹತ್ತಿರವಾಗಿರುವಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ. ಪಾದಬಂಧ, ಪದ್ಮ ಬಂಧ (ಶಿಲ್ಪರತ್ನವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು) ಅಧಿಷ್ಠಾನ ರಚ ನೆಯು ಯಾವುದೇ ಗ್ರಂಥಕ್ಕೂ ಅನ್ವಯಿಸಬಲ್ಲು ದಾಗಿದ್ದರೆ, 'ಪ್ರತಿಬಂಧ' ಪ್ರಕಾರದ ಅಧಿಷ್ಠಾನ ರಚನೆಯು ಶಿಲ್ಪರತ್ನದ ವಿವರಗಳನ್ನು ಹೋಲುತ್ತದೆ.

ಅಡಿ ಟಿಪ್ಪಣಿಗಳು

1) ಈ ಎಲ್ಲ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲೂ, ಮೊದಲ ಅಂಗಕ್ಕೆ ಪಾದುಕಾ/ಖುರ, ಜನ್ಮನ್, ಉಪಾನ – ಪದಗಳು ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿವೆ ಶಿಲ್ಪರತ್ನ ಮತ್ತು ಮಯಮತದಲ್ಲಿ 'ಜಗತೀ' ಬದಲು 'ವಪ್ರ' ಪದವನ್ನು ಬಳಸಲಾಗಿದೆ.
2) ಈ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿಯ ಅಧಿಷ್ಠಾನವು ಅಪರೂಪ
3) ಕೆ.ವಿ. ಸೌಂದರರಾಜನ್ – 'Encylopedia of Indian Temple Architecture", Vol.1, Part-2, P.37
4) ಕಾಶ್ಯಪ ಗ್ರಂಥವು ಹೇಳಿರವ 'ಕರ್ಣ'ದ ಬದಲು ಇಲ್ಲಿ 'ಕಂಠ'ವನ್ನು ರಚಿಸಿದೆ
5) ಈ ಭಾಗಗಳನ್ನು ಪ್ರಸ್ತರದಲ್ಲಿರುವಂತೆ ರಚಿಸಬೇಕೆನ್ನುವ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲಾಗಿದೆ
5ಎ) 'ಮಾನಸಾರ'ವು ಕಪೋತಕ್ಕೆ ಸಂವಾದಿಯಾಗಿ 'ಗೋಪಾನ' ಪದವನ್ನು ಬಳಸಿದೆ.
6) ಇದು ಕಪೋತಬಂಧ ರೀತಿಯ ಅಧಿಷ್ಠಾನವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಹೋಲುವುದಾದರೂ ಕಪೋತದ ಮೇಲೆ ಆಲಿಂಗ, ಅಂತರಿತವನ್ನು ರಚಿಸಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಅಧಿಷ್ಠಾನಗಳು 'ಮಂಚಬಂಧ' ರೀತಿಯೆಂದು ಇಲ್ಲಿ ಪರಿಗಣಿಸಲಾಗಿದೆ
7) ಮಾನಸಾರದಲ್ಲಿ 'ಕುಮುದ'ದ ಬದಲು 'ಕುಂಭ'ವನ್ನೂ ಕಪೋತನ ಬದಲು ಗೋಪಾನವನ್ನು ಬಳಸಿದ್ದರೂ, ಅಧಿಷ್ಠಾನದ, ರಚನೆಯಲ್ಲಿ ಕುಮುದ ಮತ್ತು ಕಪೋತಗಳನ್ನು ಬಳಸಲಾಗಿದೆ
8) 'ಮಾನಸಾರ'ದಲ್ಲಿ ಕಂಪಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಕ್ಷೇಪಣ ಪದವನ್ನು ಬಳಸಲಾಗಿದೆ.

ಗ್ರಂಥ ಋಣ:

1) 'Encylopedia of Indian Temple Architecture', Vol.1, Part-2. (Ed) - Michael W. Meister and M.A. Dhaky, Delhi-1986
2) 'Encylopedia of Hindu Architecture' - Manasara Series - Vol VII - P.K. Charya, NewDelhi - 1979
3) Bruno Dayens (Tr), 'Mayamata : An Indian Treatise on Housing Architecture and Indian Iconography', New Delhi - 1985
4) ಟಿ.ವಿ. ಮುತ್ತಾಚಾರ್ಯ – 'ಭಾರತೀಯ ಶಿಲ್ಪಸಾರ' ಬೆಂಗಳೂರು 1987
5) 'ಕಾಶ್ಯಪಶಿಲ್ಪ'